

Kraków, 12 listopada 2024r.

Dr hab. Olga Nadskakuła-Kaczmarczyk
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Szydywar- Grabowskiej
pt. „Autonomia podmiotów Federacji Rosyjskiej”, przygotowanej pod
kierunkiem naukowym prof. dra hab. Romana Bäckera.**

Ze względu na autorytarny i scentralizowany system rządzenia Rosją często – zarówno w publicystyce, jak analizach naukowych – nacisk położony jest na przyglądanie się Federacji Rosyjskiej z perspektywy działań i decyzji jakie na arenie międzynarodowej i w polityce wewnętrznej podejmuje Kreml, czyli ośrodek władzy. W polityce wewnętrznej, duże zainteresowania zwykle budzą relacje między Kremlem a strukturami siłowymi, oligarchami czy znaczącymi politykami. Tym samym, zwrócenie uwagi na opisywane przez Autorkę zjawiska, takie jak stopień usamodzielnienia i autonomii podmiotów FR, skuteczność regionalnych liderów, ich relacje zarówno z Kremlem, jak i lokalnymi grupami interesów pozwalają na wzbogacający poznawczo namysł nad procesami wewnętrznymi w Rosji, niezwykle istotnymi z punktu widzenia trwania reżimu. Mgr Karolina Szydywar-Grabowska bardzo wnikliwie bada te procesy uwypuklając przy tym potencjalne problemy i wyzwania dla aparatu władzy w Rosji. Dlatego tematykę podjętą w recenzowanej pracy należy uznać za aktualną i ważną.

Licząca 342 strony dysertacja składa się ze Wstępu, sześciu rozdziałów, Zakończenia oraz Bibliografii. We Wstępie zostało poprawnie sformułowane uzasadnienie wyboru tematu. Mgr Karolina Szydywar-Grabowska kierując się kryterium największego stopnia oddalenia od centrum pod względem etnicznym, kulturowym, religijnym i komunikacyjnym, wybrała do analizy cztery podmioty Federacji Rosyjskiej: Republikę Czeczenii, Republikę Tatarstanu, Republikę Inguszetii oraz obwód królewiecki.

Doktorantka prawidłowo określiła źródła, z których korzystała przy pisaniu dysertacji, oddała również stan dotychczasowych badań nad zakresem autonomii podmiotów Federacji Rosyjskiej. W kontekście polskich prac o zbliżonej tematyce warto byłoby odnieść się do monografii Michała Słowikowskiego „Polityka federacyjna Borysa Jelcyna i Władimira Putina” opublikowanej w 2009 r. w Wydawnictwie Adam Marszałek (ISBN: 978-83-61201-

44-1) i do artykułu tego autora z 2019 roku pt. „Współczesny model rosyjskiego federalizmu: dynamika zmian, przesłanki i konsekwencje” (DOI:10.17951/we.2019.5.1.121-143), opublikowanego w czasopiśmie „Wschód Europy”. Z zagranicznych źródeł cenną pracą, do której warto sięgnąć przy analizowaniu tematyki poruszanej w dysertacji jest książka pt. „The Politics of Sub-National Authoritarianism in Russia” pod redakcją Vladimira Gelmana i Camerona Rossa, wydana w 2010 roku w Routledge.

W rozdziale teoretycznym należy zwrócić uwagę na niezwykle precyzyjne przedstawienie przez Autorkę różnych typologii relacji między metropolią a podmiotami podporządkowanymi. To bardzo cenna poznawczo charakterystyka świadcząca o wnikliwości Autorki i gotowości dokładnego przyjrzenia się i eksplorowania wielu modeli teoretycznych, by w rezultacie móc wybrać ten właściwy i najbardziej odpowiedni dla osiągnięcia założonego w pracy celu badawczego. Doktorantka odnosi się do takich badaczy i autorów jak Krzysztof Brzechczyn, Roman Bäcker, James H. Tully, Joseph Rothschild, Antoni Mączak. Dodając jednak nieco „dziegiu” do wyrażonych pochwał myślę, że rozdział ten zyskałby na przejrzystości, gdyby skrócić go o wyjątkowo długie fragmenty odnoszące się do historii powojennej Polski i stopnia jej zależności od Moskwy. Nie zmienia to faktu, że oceniam całość warstwy teoretycznej i opis proponowanych podejść bardzo pozytywnie.

Na odnotowanie zasługują wzorowo przygotowane i bardzo rzetelnie zaprezentowane założenia metodologiczne. Z aptekarską dokładnością Doktorantka określiła zakres pola badawczego, precyzując kryteria rzeczowe swojej analizy tak w ujęciu przedmiotowym, podmiotowym, jak i aspektowym oraz kryterium przestrzenne. Główny problem badawczy jest sprecyzowany poprawnie i dotyczy zakresu autonomii podmiotów Federacji Rosyjskiej, które są w największym stopniu oddalone pod względem etnicznym, kulturowym, religijnym i komunikacyjnym od centrum oraz analizy czynników od jakich zależy zakres autonomii. Hipoteza badawcza została sformułowana następująco: poziom autonomii podmiotów Federacji Rosyjskiej, które są w największym stopniu oddalone od centrum ewoluował w zależności od konfiguracji omawianych czynników. Tymi czynnikami były: wielkość posiadanych zasobów ekonomicznych, strategicznych, demograficznych i kulturowych; poziom skuteczności lokalnego przywódcy; format relacji Kreml - lokalny przywódca oraz format relacji lokalnego przywódcy z regionalnymi grupami interesu.

Nie sposób również nie pochwalić Autorki za zadbanie o bardzo dobre i szczegółowe sformułowanie pytań badawczych, które na dalszym etapie analizy pomogły Doktorantce prowadzić świadome i konsekwentne postępowanie badawcze. Na potrzeby analizy mgr Szydywar-Grabowska wykorzystała jakościową analizę tekstów w ramach analizy źródeł. Jak

sama wskazuje: „w rozprawie poddano analizie poziom autonomii na linii region-centrum Federacji Rosyjskiej. Aktywność regionów Federacji Rosyjskiej – ich uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne, formalnoprawne i nieformalne podstawy funkcjonowania, zakres i metody oddziaływania. Zintegrowane podejście polegające na zastosowaniu komparatystyki umożliwi kompleksową analizę interesującego problemu”.

Całość warstwy metodologicznej świadczy o wysokich kompetencjach badawczych Doktorantki, a tym samym rozdział poświęcony metodologii może służyć jako wzór dla studentów czy doktorantów na zajęciach i seminariach przygotowujących ich do pisania jakościowych prac naukowych.

Po rzetelnym omówieniu aspektów teoretycznych i wyjaśnieniu założeń metodologicznych, Doktorantka przystąpiła do bardzo dogłębnej analizy podporządkowanej realizacji postawionego celu oraz weryfikacji hipotezy badawczej. Zastosowała przy tym bardzo jasny, odpowiadający przyjętej systematyce podział na rozdziały. W zakończeniu każdego rozdziału mgr Szydywar-Grabowska podaje stopień weryfikacji hipotezy głównej w zależności od omawianego czynnika.

Rozdział trzeci traktuje o tym, jak na zakres autonomii analizowanych podmiotów wpływa wielkość posiadanych zasobów ekonomicznych, strategicznych, demograficznych, kulturowych. Każdy z podrozdziałów w tym, jak i w kolejnych rozdziałach dysertacji poświęcony jest jednemu z badanych podmiotów. Hipoteza główna, o tym, iż zakres autonomii podmiotu jest wprost proporcjonalny do zasobów ekonomicznych, strategicznych, demograficznych i kulturowych została pozytywnie zweryfikowana w przypadku Inguszetii i Tatarstanu, natomiast częściowo pozytywnie zweryfikowana w przypadku Czeczenii i obwodu królewieckiego. W analizowanych w rozdziale przypadkach udało się Autorce wykazać, iż personalne więzi lojalności klienta (czyli lidera regionu) z patronem (czyli Kremlem), bądź strategiczne położenie geograficzne miały większy wpływ na poziom autonomii niż posiadane zasoby.

Rozdział czwarty poświęcony został zagadnieniu skuteczności lidera podmiotu i temu, jaką rolę owa skuteczność odgrywa w rozszerzaniu zakresu autonomii danego podmiotu. Hipoteza mówiąca o tym, iż wzrost poziomu skuteczności lokalnego przywódcy wpłynął na wzrost zakresu autonomii podmiotów Federacji Rosyjskiej została pozytywnie zweryfikowaną jedynie w przypadku Tatarstanu i Czeczenii, natomiast w przypadku Inguszetii i obwodu królewieckiego okazała się być częściowo fałszywą przez co tylko częściowo pozytywnie zweryfikowaną.

W rozdziale piątym Autorka analizuje relacje na linii Kreml-lokalny lider z uwzględnieniem jej wpływu na autonomię podmiotu. Jak wykazała analiza, format relacji Kreml-lokalny przywódca kształtował zakres autonomii Tatarstanu i Czeczenii, natomiast hipoteza ta nie potwierdziła się w przypadku Inguszetii i obwodu królewieckiego. W obu tych przypadkach to Kreml odgrywał kluczową rolę w procesie nominacji i kariery lokalnego przywódcy, zapewniał kontrolę i spójność polityczną na poziomie lokalnym.

W szóstym rozdziale Doktorantka zbadała zależności między lokalnym liderem a grupami interesu. Format tych relacji kształtował zakres autonomii Tatarstanu i Czeczenii. Republika Tatarstanu umiejętnie korzystała z neopatrymonialnych praktyk, zachowano tu taktyczną współpracę i parytet interesów różnych klanów, co sprzyjało przywództwu o silnych tendencjach autorytarnych. Z kolei w Czeczenii, to osobiste więzi lojalności Ramzana Kadyrowa wobec Putina a nie kształt relacji z regionalnymi grupami interesu umożliwiły wzmocnienie totalitarnego stylu przywództwa Kadyrowa i zapewniły niemal nieograniczoną autonomię republiki. Fakt, iż to siła i znaczenie personalnych stosunków między prezydentem Rosji a liderem regionalnym kształtuje stopień autonomii regionu, a nie prawo oraz wynikające z niego jasne i przejrzyste procedury sprawia, że jest to zjawisko wpływające potencjalnie bardzo destabilizująco na relacje między władzą federalną a Czeczenią w przyszłości.

Podobnie jak w dwóch poprzednich rozdziałach, także tutaj – w przypadku Inguszetii i obwodu królewieckiego – mamy tylko częściowo pozytywnie zweryfikowaną hipotezę, że format relacji lokalny przywódca-regionalne grupy interesu kształtował zakres autonomii regionów. W przypadku Inguszetii mamy do czynienia z dużym stopniem rywalizacji i fragmentaryzacji lokalnej elity oraz wysokim poziomem protestu co wpływa na niski stopień autonomii republiki, natomiast w przypadku obwodu królewieckiego to specyfika eksklawy i jej znaczenia dla Moskwy była najważniejszym czynnikiem kształtującym poziom autonomii tego podmiotu.

Analiza wybranych podmiotów w zależności od czterech zaproponowanych czynników, pozwoliła na przekrojową i wnikliwą eksplorację tematu autonomii regionów, a dobre przygotowanie metodologiczne na czytelne i przekonujące wnioski. Dobór czynników wyznaczył bardzo logiczną i spójną ścieżkę badawczą, koncentrującą się na uchwyceniu determinant kształtujących struktury władzy w regionach i dynamikę relacji pomiędzy Moskwą a rosyjskimi podmiotami. Mgr Szydywar-Grabowska w sposób wysoce satysfakcjonujący udowodniła, nie ma prostego klucza i wzoru w postaci zestawu czynników, które decydują o zakresie autonomii danego podmiotu w Rosji, a wpływ każdego z opisanych

czynników może zostać zneutralizowany poprzez konkretne działania aparatu władzy na Kremlu. Jak słusznie zaznacza Autorka rozprawy, „nawet przy niedoborach zasobów podmiot może cieszyć się wysokim poziomem autonomii wynikającym z neopatrymonialnych zależności, zaś nawet nieskuteczny w relacjach z centrum lider lokalny nie musi wpływać w sposób znaczący na poziom samostanowienia podmiotu” (s. 307).

Podsumowując wątek analizy empirycznej można powiedzieć, iż mamy do czynienia z pracą napisaną na wysokim poziomie interpretacyjnym i heurystycznym, świadcząca o dojrzałości naukowej Doktorantki.

W tym miejscu wskażę również na parę uchybień (głównie redakcyjnych i „technicznych”), dodając też kilka uwag, dowodzących głównie inspiracyjnych funkcji rozprawy:

1. Warto przeczytać pracę jeszcze raz, by zwrócić uwagę na szyk niektórych zdań, odmianę wyrazów i ogólnie dbałość językową tekstu. Język rozprawy nie stanowi znaczącej przeszkody w śledzeniu wyводу Autorki, wymaga jednak uważnej korekty w celu usunięcia omyłek i doprowadzenia do większej klarowności. Przykładami takich omyłek w pracy mogą być następujące zdania: „Stan badań nad kształtowaniem (...) miało charakter zarówno historyczny, jak i komparatywny” (s.6); „koncentrowało się (...) na zasadności stosowania w przypadku Federacji Rosyjskiej kategorii: reżimu hybrydalnego, konsolidacja autorytarna, a także cechy istotnościowe reżimu politycznego” (s.6); „(...)Władimira Putina, w uwzględnieniu spuścizny poprzedniego prezydenta” (s.9); „jego odmienną perspektywą badawczą jak sam podkreśla, wychodzi poza ramy klasycznych badań porównawczych” (s.13); „Aparat władzy nauczona doświadczeniem” (s.30), „sitka kategorii teoretycznych” (s. 73).

2. W Bibliografii dla większej przejrzystości i możliwości identyfikacji źródeł warto byłoby zrobić podział i umieścić razem spis monografii z pracami zbiorowymi, osobno natomiast skatalogować artykuły w czasopismach i na stronach internetowych. Dla porządku warto byłoby również umieścić osobno akty normatywne.

3. Tak, jak już zostało to w recenzji zasygnalizowane, część teoretyczna zyskałaby na skróceniu jej o niektóre fragmenty. Bardziej niż na dokładnym opisie poszczególnych modeli warto skoncentrować się na wskazaniu stopnia użyteczności przedstawionych typologii i możliwości zastosowania ich w obszarze własnych badań.

4. Uważam, że warto byłoby włączyć do analizy – być może nawet zamiast jednego z opisanych muzułmańskich podmiotów Federacji Rosyjskiej – jeden z podmiotów w azjatyckiej części Rosji, na Syberii (np. Republikę Buriacji), który również spełnia kryteria

określone we Wstępie dysertacji, czyli oddalenia etnicznego, kulturowego, religijnego, komunikacyjnego. W mniejszym stopniu jest to jednak zarzut, a w większym niedosyt związany z lekturą niezwykle interesującej dysertacji i świadczy o potencjale badawczym jaki posiada analizowany przez Autorkę problem.

5. Podobny rodzaj niedosytu rodzi lektura Zakończenia. Brakuje elementów prognostycznych, wskazania jak wywiedzione w toku analizy wnioski mogą wpłynąć w krótkoterminowym i długoterminowym aspekcie na dynamikę relacji między centrum a podmiotami Federacji Rosyjskiej. Warto byłoby również – choćby parę słów – poświęcić możliwościom i barierom w zastosowaniu tego czteroczynnikowego kryterium do badania zakresu autonomii innych podmiotów Rosji.

Powyższe uwagi nie zmieniają jednak bardzo wysokiej oceny recenzowanej pracy. Mgr Karolina Szydywar-Grabowska udowodniła, że posiada dogłębną wiedzę teoretyczną właściwą dla dyscypliny nauk o polityce i administracji oraz, że jest wnikliwą i skrupulatną badaczką przygotowaną do samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Jej praca doktorska jest dziełem oryginalnym o dużych walorach merytorycznych i metodologicznych. Używając właściwego warsztatu naukowego poprawnie dokonała weryfikacji przyjętych hipotez i odpowiedzi na pytania badawcze.

Tym samym, stwierdzam, że recenzowana dysertacja spełnia wszelkie warunki stawiane przez *Ustawę o stopniach i tytule naukowym* z dnia 14 marca 2003 roku w artykule 13 i tym samym w pełni popieram wniosek o dopuszczenie mgr Karoliny Szydywar-Grabowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Olga Nudskelnto - Kerzmenyik